

майстерності, наявності позитивного іміджу, який передбачає дотримання певних естетичних вимог, орієнтирів, відсутність дисонансу між внутрішнім, духовним життям, станом психічного і фізичного здоров'я.

Висновки з даного дослідження полягають у тому, що: 1) у зв'язку із загальною тенденцією зростання інтересу до людини у цивілізованих країнах світу змінюється розуміння суті гуманістичного, людиноцентрованого підходу до досліджень проблеми інклюзії дитини із порушеннями розвитку у житті суспільства. Підготовка педагогів має бути ключовим фактором сприяння інклюзивній освіті; 2) у вищих навчальних закладах має здійснюватися робота щодо формування психологічної культури майбутнього фахівця, який працюватиме в умовах інклюзивної освіти; 3) значний розвивально-виховний потенціал у структурі формування психологічної культури фахівців в умовах інклюзивної освіти має мистецтво.

Подальші наукові розвідки передбачено спрямувати на дослідження технології використання форм і методів національної культури з метою формування психологічної культури майбутнього фахівця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ст. докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Отич; Інститут

педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2009. – 47 с.

2. Рацул А. Б. Корекційна педагогіка. Навчальний посібник / А. Б. Рацул, І. О. Шишова, О. А. Рацул. – Кіровоград : «КОД», 2012. – 356 с.

3. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб. и др. : Питер : Питер принт, 2003. – 508 с.

4. Степанов О. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2011. – 416 с. (Альма-матер).

5. Шишова І. А. Формирование эмоционального интеллекта студентов в процессе подготовки к работе с детьми, имеющими ограниченные возможности обучения и воспитания / И. А. Шишова // Continuity between the primary general and main general education: contents, management, monitoring : materials of the international scientific conference on April 18-19, 2014. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – 272 p.

6. Шишова І. О. Емоційно-творчий аспект підготовки студентів психолого-педагогічного профілю до роботи із дітьми з особливими потребами / І. О. Шишова // Наукові записки. – Випуск 133. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 195–203.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шишова Інна Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх фахівців корекційної освіти.

УДК 378+62–182.7

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Наталія АШИХМІНА (Одеса)

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни перехідного етапу розвитку суспільства, інтеграція України в європейський освітній простір, приєднання до Болонського процесу ставлять систему освіти перед необхідністю модернізації змісту й організаційно-технологічного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. У рамках модернізації визначальними критеріями постає якість підготовки фахівців, її відповідність європейському рівню праці, посилення конкурентної спроможності європейської освіти тощо. У зв'язку з цим значно зростає увага до проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у вишах для

реалізації сучасних модернізованих педагогічних технологій і методик.

Підготовка майбутніх фахівців, зокрема в галузі мистецької освіти, починається з процесу їх адаптації до умов освітньої діяльності у вищих навчальних закладах. Адаптація першокурсників саме на початковому етапі навчання, який характеризується зміною особистісної системи ціннісно-пізнавальних орієнтацій, опануванням нових засобів навчально-пізнавальної діяльності, формуванням діалогових міжособистісних відносин, забезпечує успішність усього подальшого освітнього процесу і, в результаті, суттєво впливає на якість фахової підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій. Значущість проблеми адаптації студентів до навчання у вищій школі підтверджується посиленням уваги вчених до наукових досліджень як на психофізіологічному (Ф. Березін, М. Некіпелов, Н. Пейсахов та ін.), так і на психологічному (Т. Антропова, С. Гапонова, О. Нагоркіна, А. Налчаджян, П. Федорова та ін.) та педагогічному рівнях (В. Лісовський, І. Мілославова, А. Сичов, Л. Студенікіна та ін.). У педагогіці означена проблема досліджується в аспектах готовності першокурсників до навчального процесу у вищому навчальному закладі (Ю. Дік, Г. Крилов, Н. Бахарєва); адаптації педагогів до змін в освітньому середовищі (С. Дроздов, О. Назарова, Р. Овчарова); визначення етапів адаптації студентів у ВНЗ в процесі навчання (Д. Андрєєва, В. Брудний, О. Галус та ін.). Менш інтенсивно питання адаптації до навчання висвітлювалося в мистецькій педагогіці. Вказана проблема була предметом дослідження Л. Булатової, І. Личагіної, Л. Щепотько в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя музики.

Мета статті. Сучасні дослідження процесу адаптації першокурсників констатують недостатнє вивчення його соціально-психологічного аспекту, а саме – проблеми успішної соціально-психологічної взаємодії студентів з оточуючим художньо-освітнім середовищем музично-педагогічних факультетів, інститутів мистецтв через налагоджування нових типів і форм міжособистісних зв'язків і відношень. Враховуючи заявлене, метою даної статті є визначення сутності й особливостей соціально-психологічної адаптації першокурсників до музичного навчання в педагогічних університетах.

Виклад основного матеріалу. Етимологія слова «адаптація» походить від латинського «adaptatio» – пристосування. Виникнення терміна «адаптація» датується другою половиною XVIII століття і його введення в науковий обіг пов'язують з ім'ям німецького фізіолога Х. Ауберга, який використовував названу дефініцію для характеристики явища пристосування чутливості органів зору до дії певного подразника. Тривалий час поняття «адаптація» було однією з основних наукових категорій природничих наук. Більшість учених його розглядало як процес пристосування і змін в організмі, який зумовлює рівновагу з постійними або змінними умовами оточуючого середовища.

З часом термін «адаптація» набув широкого використання в соціальних науках: філософії, соціології, психології, педагогіці. Зокрема ці науки звертали чималу увагу

дослідженню питання пристосування особистостей до нових умов навчання.

Розглядаючи означену проблему в межах мистецької педагогіки, можна визначити адаптацію першокурсників до музичного навчання в педагогічних університетах як процес успішного опанування нових засобів художньо-освітньої діяльності, формування у студентів певних типів і форм міжособистісних зв'язків і взаємин, а також забезпечення особистісного й професійного розвитку кожного майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Розглянемо сутність і особливості поняття «адаптація до музичного навчання» в системі «особистість – соціальне середовище», зокрема в контексті «майбутній вчитель музичного мистецтва – соціальне художньо-освітнє середовище».

У філософській науці категорія «адаптація» розглядається як атрибутивна характеристика будь-якої живої істоти, яка проявляється в системі її взаємин з середовищем життєдіяльності під час виникнення певних змін. Оскільки людина і середовище постійно змінюються, адаптація стає фундаментальною основою існування. Визначення процесу адаптації як процесу зміни особистості першокурсника під впливом зовнішнього художньо-педагогічного середовища дозволяє стверджувати, що пристосування є слідством, результатом таких змін, які потребують активних художньо-освітніх і комунікативних дій майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Більшість науковців, зокрема А. Бондаренко, С. Васильєва, Є. Віттенберг, Р. Іхсанов, В. Казначєєв, А. Налчаджян, розглядають психологічну і соціальну адаптацію в єдності, стверджуючи тим самим нероздільність психічного і соціального в процесі пристосування. Цілісної концепції соціально-психологічної адаптації на сьогоднішній день ученими не розроблено, частіше під нею розуміють особистісну адаптацію, тобто пристосування особистості до соціально-проблемних ситуацій, звикання індивіду до нових умов зовнішнього середовища із затратою певних сил – в площині взаємного пристосування індивіда і середовища.

О. Степанов проблему адаптації у психологічному контексті трактує як константний процес психодинамічного пристосування індивіда до умов соціального середовища, до спільноти, мікроспільноти в соціумі, тобто як результат самого процесу соціоадаптації. При чому, когерентність цих факторів залежить від цілісності соціорієнтацій

індивіда, засобів, прийомів досягнення самих цілей тощо [2, с. 11].

Зазначимо, що соціологічна наука поширює зміст дефініції «адаптація» і визначає її не тільки як пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а і як пристосування середовища з метою співіснування і взаємодії [1, с. 6]. Вчені звертають увагу на існування двох адаптаційних процесів. На думку Х. Хартманна, людська дія адаптує оточуюче середовище до людських функцій, а потім людина адаптується до самостійно створеного довкілля. З огляду на теорію «адаптаціогенеза» науковця, нове оточуюче середовище стає більш сприятливим для функціонування організму [5]. Сприятливість, комфортність соціального середовища створюється в ході такого співіснування і взаємодії з ним – коли узгоджуються вимоги та очікування її учасників. Саме узгодженість самооцінок, прагнень, сподівань суб'єкта з можливостями і реальністю соціального середовища є найважливішим компонентом адаптації [3, с. 13]. В контексті нашого дослідження – власне, соціально-психологічний простір педагогічного університету передбачає наявність системно-організаційного художньо-педагогічного середовища, що переживається, оцінюється і пояснюється кожним «включеним» до нього першокурсником. Позитивні емоції у взаємодії зі студентами і викладачами, задовільне самопочуття і відчуття душевного комфорту, є референтними показниками адаптованості першокурсників до музичного навчання і накопичення ними індивідуального художньо-освітнього і художньо-комунікативного досвіду.

У контексті висвітлення проблеми накопичення першокурсником індивідуального досвіду слід звернути увагу на залежність активного включення майбутнього вчителя музичного мистецтва до системи взаємовідносин учасників навчального процесу в педагогічному університеті, що супроводжується прийняттям традицій, норм, установок нового художньо-освітнього середовища, від його (студента) минулого соціального досвіду, власних художньо-ціннісних орієнтацій. Якщо інформація щодо цього нового середовища і взаємодії в ньому відповідає минулому художньо-комунікативному досвіду першокурсника, його орієнтаціям – вона оцінюється позитивно, тому майбутній фахівець починає сприймати норми художньо-освітнього середовища педагогічного університету й поступово відбувається процес ідентифікації особистості з закладом освіти і, як наслідок – художньо-освітній та комунікативний розвиток студента.

В ході соціально-психологічної адаптації до музичного навчання майбутній вчитель музичного мистецтва вступає до реального життя навчального середовища, бере участь у ньому, в результаті чого з'являються позитивні взаємовідносини з іншими студентами, викладачами, концертмейстерами тощо.

Отже, трансформація соціально-психологічного досвіду в індивідуальний зумовлена активністю студента в процесі пристосування до нового художньо-освітнього середовища.

Загальна лінія міркувань у контексті «першокурсник – соціальне художньо-освітнє середовище педагогічного університету» доповнюється активізацією процесів свідомості і самосвідомості майбутнього фахівця. Це викликано тим, що з боку соціального середовища адаптація до музичного навчання визначається цілями художньо-освітньої діяльності, визначеними соціальними нормами, засобами їх досягнення і санкціями за відхилення від цих норм. Разом з тим, з боку першокурсника адаптація залежить, перш за все, від сприйняття та оцінки означених цілей, норм і санкцій.

Водночас, при висвітленні проблеми пристосування майбутнього фахівця до музичного навчання в педагогічному університеті, як соціоіндивіда, до певних норм, умов, принципів інтересобистісної сфери художньо-освітнього середовища обов'язковим є врахування з боку студента своїх власних індивідуальних якостей, особливостей психіки в цілях адаптації до навчання. Субстанціональний прояв психологічної адаптації (спілкування, контакт) здійснюється саме через взаємодію, художню комунікацію першокурсника з оточуючими його студентами, викладачами і художньо-освітньою інформацією.

Соціально-психологічна адаптація до музичного навчання зумовлює напрацювання майбутніми вчителями музичного мистецтва власного стилю поведінки, створення якого стає адаптаційним механізмом, що пов'язаний з набуттям й утворенням індивідуальної системи планування, регулювання і виконання художньо-освітніх дій.

Розглядаючи соціально-психологічний аспект адаптації першокурсників до музичного навчання в педагогічних університетах доречно підкреслити таке – пристосування передбачає формування психологічних механізмів, завдяки яким майбутні вчителі музичного мистецтва забезпечують собі безпеку й адекватну орієнтацію в нових ситуаціях. Адекватність таких механізмів, на нашу думку, зумовлює успішність перебігу адаптації, через що студенти отримують

можливість максимально самореалізуватися без надмірних зусиль у художньо-освітній галузі. Першокурсники, які постали перед проблемою свого включення до нової музично-педагогічної організації, фактично вирішують питання знаходження «свого місця», тобто визначають той соціально-психологічний локус, який віддзеркалює їх ставлення до оточуючих викладачів, концертмейстерів, однокурсників, інших студентів та явищ в типовій для даної організації ціннісній «системі координат».

Питання «включеності» першокурсника до соціально-психологічного простору педагогічного університету є специфічним аспектом досліджуваної проблеми. Цей спектр аналізу пов'язаний з підходом Дж. Морено, який вважав будь-яку особистість включеною в певний простір цілей, цінностей, взаємин тощо. При цьому переміщення, «зміна локусу» в такому просторі надає зовсім іншого значення усій системі зв'язків, у яку включені як суб'єкти, так і об'єкти соціальної взаємодії [4, с. 6]. Висловлена думка дає підстави розглядати взаємодію майбутніх фахівців з соціумом як безперервний художньо-змістовний обмін з оточуючим середовищем, який відповідає якісному оновленню соціосередовища, першокурсників, і зумовлює їх перехід на новий, більш високий рівень розвитку, що є основою адаптивної діяльності. Означену діяльність, яка забезпечує позитивні особистісні зміни студентів і середовища, можна вважати найважливішою умовою успішної адаптації до музичного навчання, що потребує від майбутніх учителів музичного мистецтва усвідомлення себе як діячів, а також правильного поєднання їхніх художньо-освітніх потреб із задачами соціального середовища педагогічного університету.

З огляду на вищеозначене, початок музичного навчання в мистецько-педагогічних вишах є для студентів ситуацією незнайомою, тому це зумовлює виникнення в них певних побоювань через недостатню орієнтацію в соціально-психологічному просторі нової художньо-освітньої організації. Проблема не тільки в тому, щоб сприйняти і зрозуміти імпліцитно існуючі «системи координат», а й прийняти їх на емоційно-особистісному рівні, знайти в них нові особистісні сенси. Актуалізація цієї потенційної загрози може проявитися також у відсутності орієнтації в соціально-психологічному просторі університету, а надалі – в певній ізоляваності відносно студентської академічної групи. Це, в свою чергу, може негативно позначатися на самооцінці, відбитися на фрустрації та зумовити втрату інтересу до музичного навчання. Тому неуспішна адаптація дозволяє

першокурсникові лише частково орієнтуватися в ситуації навчання і не дає змоги більш-менш самореалізуватися в межах педагогічного університету. Успішна адаптація, навпаки, надає значні можливості реалізувати свій потенціал в умовах музичного навчання у вищій школі, крім того, отримати потенційні можливості для майбутньої соціальної реалізації.

Висновки. Отже, в соціально-психологічному контексті адаптація першокурсників до музичного навчання в педагогічних університетах є активним пристосуванням майбутніх фахівців до умов соціального художньо-освітнього середовища з метою взаємодії.

Соціально-психологічний аспект проблеми адаптації студентів до музичного навчання проявляється у процесі накопичення майбутніми вчителями музичного мистецтва індивідуального досвіду соціальної поведінки і художньо-освітнього спілкування, напрацювання власного ставлення до ролей, які вимагає оточуюче музично-педагогічне середовище, формування особистісних норм і переконань, систем смислів та значень.

Перспективною темою подальшого дослідження означеної проблеми може стати вивчення соціально-психологічного контексту розвитку адаптивних здібностей першокурсників до музичного навчання в педагогічних університетах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / [уклад. В. І. Волович та ін.]. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.
2. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов. – К. : АкадемВидав, 2006. – 424 с.
3. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : Инфра-М, 2009. – 570 с.
4. Хазратова Н. В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ: типи особистісних проблем та консультативна робота зі студентами / Н. В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 2. – С. 5–8.
5. Хартманн Х. Эго-психология и проблема адаптации личности / Х. Хартманн; [пер. с англ. В. В. Старовойтовой; ред. М. В. Ромашкевича]. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2002. – С. 38–56.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ашихміна Наталія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Коло наукових інтересів: методологія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті художньо-естетичних інновацій мистецької освіти.